

1. Etika a morálka; éthos, oikos, pólis. Etika sportu a etika ve sportu. Etika ve sportu jako aplikovaná, speciální disciplína. Transdisciplinární přístup k etice ve sportu. Kde se bere morálka? David Hume a Immanuel Kant. Empiristické a racionalistické založení morálky. Sympatie a čistý praktický rozum. Kalkulace libosti a nelibosti oproti kategorickému imperativu.

Nejprve je nutné provést základní odlišení pojmů, které jsou pro veškerou etiku klíčové, i když ne vždy se všichni na daném odlišení shodují. Jde především o to, vyjasnit si, co je etika, morálka, mrav, případně metaetika. **Etika** je filosofickou disciplínou, která se zabývá praktickým jednáním (chováním) lidí obecně. Je také možné říci, že se zabývá **morálkou**, kterou můžeme vymezit jako nástroj regulace vztahů mezi lidmi při jejich střetávání a řešení problémů vzniklých z tohoto kontaktu.

Zjednodušeně: **morálka** je to, co je (možná) mezi lidmi, zatímco **etika** je o úroveň výš, jedná se o teoretickou reflexi praktické sféry.

(viz např. Ricken: „Označení „etika“ užívám jako označení filosofického zkoumání oblasti morálky; je filosofickou disciplínou, která se táže po zdůvodnění morálky.“ Ricken, F.: Obecná etika, str. 14 nebo etika jako „vědecké zkoumání morálních obsahů“ (Anzenbacher, A.: Úvod do etiky, str. 18)

Metaetika je pak další teoretická pozice, která je o stupeň výše než samotná etika. Analyzuje zejména argumentační kroky a jazyk samotné etiky. Metaetika také řeší otázku, zda je vůbec etika možná jako věda.

Za **mravnost** je považována vlastnost jednání. To pak může být mravné či nemravné. (Běžně není toto odlišení silné. Silnou a jasnou distinkci nalézáme především u I. Kanta, který odlišuje Moralität a Sittlichkeit.)

(Ještě v nedávné minulosti pak byla etika považována za instanci, jež měla kázat morální zásady. Dnes jde etice více o zdůvodnění morálky a morality jako takové. Toto rozšíření perspektivy je dáno také tím, že etiku začaly zajímat i jiné vědy, které řeší a nějak se dotýkají problémů jednání a chování.)

Etymologická vsuvka: výraz etika je odvozen od starořeckého **éthos** znamenajícího obyčej, zvyk, tedy to jak se převážně jedná. Morálka má naopak svůj původ v latinském slově **mos**, odkazující původně na vůli, zejména vůli, jež byla člověka uložena bohy. Následně pak nabylo stejného významu jako **éthos**. Bez zajímavosti jistě není, že v množném čísle znějí tradiční mravy a obyčeje **mores**. Ozvěnu tétož slyšíme ještě dnes v typickém: „Ty máš ale móresy!“ Výraz mrav pochází z praslovanského kmene **norv-**, jeho staročeskou obdobou je **nrav-**. Ten je pak velice blízký např. ruskému slovesu *nravitsja*. (Kdo měl ještě ruštinu může s povzdechem zavzpomínat! Kak tebjá nravitsja? Jak si ti líbí?).

Ke vztahu étos, oikos a pólis.

Étos je také především o vztahu rozumu a vášni. Péče o sebe, starořecká epiméleia, se rozpadá do dvou oblastí: péče o duši a péči o tělo (psýché a sóma). U Řeků šlo především o rozumové ovládání vášni, náruživosti. Jen tak můžeme mluvit o harmonické osobě, která se umí ovládat. A jen taková osoba pak může správně a rozumně řídit své hospodářství (rodinu s otroky). A jen ten, kdo se osvědčuje jako dobrý hospodář může zastávat veřejné funkce v pólis. Neboť jak by mohl ten, kdo si neumí poradit se sebou samým radit druhým?

Provedme nyní **nejobecnější zamyšlení nad tím, co leží v samotném základu morálky**, nebo chcete-li mezilidského střetávání:

Především základní problém, který morálka i etika řeší je ustaven soužitím lidí a tím, že spolu musejí nějak vycházet, nemají-li si při prvním konfliktu vášni a náruživosti ublížit. To je také styčný bod morálky a evoluční biologie. O tom budeme mluvit později. Ale to co mají oba obory společné je problém přežití individua ve větším společenském celku. Z jiného pohledu jde o otázku **střetávání rozumu a vášni**. Rozum je to, co vystupuje jako hlavní představitel morálky. Vášně jsou tím, co má být regulováno. Dále: život před nás neustále staví různé situace, ve kterých se musíme rozhodovat jak

dále, jakou cestou půjdeme. Jeden ze základních předpokladů zní: **není možné nerozhodovat, nevolit. Jakákoli snaha po vyhnutí se volbě je též volbou.**

Máme tedy právo volby (J.P. Sartre mluví o tom, že jsme odsouzeni k volbě) a nutně na své cestě životem volíme, rozhodujeme se. A zároveň se díky tomu nacházíme před soudem, ve vězení, na propadlišti dějin, ale také jako držitelé ceny fair-play.

To vše jsou důsledky našich voleb, našich rozhodnutí. A teď pozor! Rozhodnutí, za které neseme jako „rozumné bytosti“ (to je další předpoklad určující osobu morálky; ten, kdo „nemá rozum“ nemůže být subjektem morálních soudů; není to osoba v pravém slova smyslu) **odpovědnost**. Odpovědnost znamená, že můžeme „*rozumně odpovědět na otázku, proč jsem jednal takto a ne jinak*“

(Anzenbacher, str. 15). Jako nemorální můžete odsoudit pouze takové jednání, které bylo následkem dobrovolného rozhodnutí. Těžko můžete někoho soudit za čin, který učinil s pistolí u spánku.

Předpokladem posuzování jednání jako morálního nebo nemorálního je tedy dobrovolnost volby pro jedno či druhé další jednání. Pokud bychom se rozhodovali nedobrovolně, nemůžeme na takové jednání ani jeho důsledky uplatňovat měřítko mravnosti.

Co musíme mít stále na zřeteli: **rozhodování (volba), dobrovolnost, odpovědnost, střet rozumu a emocí, setkávání jednoho individua minimálně s dalším podobným (sociální zřetel)**

„Kde není morálka, musí nastoupit zákon!“

Co odlišuje morálku od práva, když oboje vymezuje a řeší problémy střetávání individuí? Morálka nemá trestní sankce. Etika a morálka spoléhá tradičně na morální vědomí, vůli a svědomí jednatelů. Musíme-li používat sankce a represie, pak je jasné, že žádné morální vědomí, vůle či svědomí nefunguje a pohybuje se již na poli formálních zákonů (práva). Výrazným znakem současnosti je snaha kodifikovat morální pravidla, která byla tradičně nepsaná, předávaná mezigeneračně.

Etika sportu a etika ve sportu

Je možné provést nějaké rozumné odlišení těchto dvou pojetí? Osobně navrhuji následující (při nenutnosti jeho přijetí a ponechání na vaši libovůli o čem budete mluvit): předmětem **etiky sportu** by mělo být hledání a zdůvodňování všeho, co se týká morálky, vztahů mezi lidmi v oblasti veškeré sportovní činnosti. (Představit si to můžeme následovně: je-li sport uzavřenou oblastí určité lidské činnosti se svými pravidly a určitým vnitřním životem a vztahy, pak je etika sportu „jakoby“ vně stojící teoretická instance analyzující vše, co se v např. pomyslné množině veškerého sportu odehrává.) Druhou variantou je **etika ve sportu**. Jde o už přímé promítnutí etikých reflexí, diskusí, popisů do onoho kruhu. Mohou sem patřit např. různé kodexy činností, charty, prohlášení atd. Etika ve sportu tedy nestojí vně množiny sportu, nýbrž uvnitř. Z toho vyplývá, že etika sportu může být za určitých okolností i metaetikou. (viz text výše).

Z výše popsaného můžeme dále přiblížit etiku sportu jako **speciální disciplínu**. Speciální proto, že se zabývá pouze určitým vyhraněným úsekem lidské praxe - sportovní činností. A má-li aspirace stát se „zajímavou“ a podnětnou, měla by se snažit spolupracovat s ostatními vědami. Vlastní uzavřenost by mohla vést k pouhému slepému moralizování. Jako podnětné se jeví následující vědy: psychologie, metodologie věd (zejména v otázkách etiky výzkumu ve sportu), evoluční biologie (etologie), kulturní antropologie. Takový **přístup** bychom nazvali **transdisciplinární** (tedy pohybující se napříč (trans) různými vědami. Zároveň je možné považovat etiku ve sportu za druh etiky, která se nazývá praktická etika (s praktickou etikou vás blíže seznámím ve speciální přednášce).

Základní dvě pozice etiky by bylo možné charakterizovat jako:

1. etiku racionalistickou, do jejíhož rámce zapadá každý pokus určovat co je dobré a zlé na základě autonomního rozumu. Racionalita tohoto diskurzu se opírá především o „transcendentální ego“, které může sobě samému určovat maximy vůle, jež shledává všeobecně použitelnými. Typickým

představitelem je I. Kant se svou Kritikou praktického rozumu (dále KPR) a Základy metafyziky mravů (dále ZMM). V těchto etických dílech formuluje „nejvyšší zákon morálky“ - tzv. kategorický imperativ (dále KI). Je velmi podobný tzv. zlatému pravidlu morálky (nedělej jinému, co nechceš aby on dělal tobě).

Tento směr by se dal také nazvat jako **etika formalistická**. Nepředkládá totiž hotové poučky typu: v určité situaci se zachovat tak a tak (tedy jestliže A pak B). Poukazuje na **autonomní** (auto-sám; nomos-zákon) **rozum**. Rozum je sám sobě zákonodárcem. Nepotřebuje dopředu vytvořená pravidla a normy. Opakem autonomního rozumu je rozum heteronomní - rozhodující se „z jiného“.

2. etiku empiristickou - určujícím prostředkem posuzování morálního jednání není v případě tohoto diskurzu rozum, ale emoce a city, potažmo zkušenost. Jde o etiku, která vykročila z pozice transcendentálního ega (nebo spíše do této pozice nikdy nenakročila a nevkročila) a pohybuje se v reálném materiálním světě, ve kterém je stejně jako dobro, obsaženo i zlo, a to ve své fyzické přítomnosti (neštěstí, nesvoboda, omezení, bolest, trýzeň). Někdy se tento směr nazývá etikou utilitaristickou. Ale spadají sem všechny formy prakticky zaměřené etiky (hedonismus, epikureismus, preferenční utilitarismus). Společně tyto směry tíhnou ke štěstí, zbavení se bolesti, slasti, spokojenosti, duševní neotřesitelnosti. Bezprostředním cílem je zlepšení kvality života. **Etika je pochopena především (už od Řeků) jako umění žít.**

Moderní obdobou této větve je směr psychologizující a biologizující. Společným jmenovatelem je hledání přírodně kauzálních zákonitostí chování.

Přejdeme přímo k význačným představitelům těchto etik. Našimi průvodci budiž David Hume a Immanuel Kant. Bez těchto dvou je etika stejně tak málo myslitelná jako moderní olympijské hry bez P. Coubertina. Jedná se zároveň o minimum z historie etiky, jehož porozumění budu vždy vyžadovat!

David Hume
(1711-1776)

Skot, který svou teorií prý probral Kanta z dogmatického spánku. Zakladatel asociativní psychologie. Přátelil se se J. J. Rousseauem. Autor mnohosvazkových Dějin Anglie. Pokračovatel britské empirické filozofie zahájené Fr. Baconem, J. Lockem a G. Berkeleym.

Hlavní díla: Pojednání o lidské přirozenosti (A Treatise of Human Nature(1739-1740))

Etické dílo: Zkoumání zásad mravnosti (An Enquiry concerning the Principles of Morals (1751))

Humova zkoumání se pohybuje především v **intencích hledání původu (kořenů) morálky**. Hledal zdroje k zdůvodnění otázky, proč se chováme morálně. Vyšel z kritiky egoistického hedonismu replikovaného od starých Řeků (Aristippos z Kyrény, Epikuros) a snaží se zdůvodnit kořeny mravnosti na ne-egoistickém základě. Musel si jasně uvědomovat, že základním předpokladem morálky je soužití s ostatními. Že nejde o pouhé **umění žít** (řecká tradice), ale o umění **spolu-žít**. To je důležitý moment, přítomný v jeho etické koncepci. Je to moment univerzalizace - tedy problém vtažení druhých do našich životů.

Hume se ptá: Co lidé oceňují jako morální? Co oceňují, chválí? Podle něj oceňují určitý přátelský postoj k druhým lidem. (Když se nechováme podle zásady Homo homini lupus - člověk člověku vlkem (Th. Hobbes)). **Oceňováno je pro-sociální chování**, které nechává žít. Tento moment

základního morálního souzení považuje Hume za všeobecně platný. Není nám prostě lhostejné blaho druhých lidí. (V etice se často mluví o obecném blahu!!!)

Ústředním pojmem u Huma je **SYMPATIE** jako schopnost vcit'ování do afektů druhých. Na základě sympatie se pak vytváří **mravní cit** (moral sentiment). Humova morálka je tak morálkou citu - a to citu **společného** (common sense).

U Huma se střetává rozum a s vůle. **Úkolem rozumu je** (na základě jeho teorie poznání) **poznání pravdy a nepravdy**. Pravdivé je to, co se shoduje se skutečností - jde o záležitost faktů. Afektivní a volní výroky (naše morální souzení) však nespádají do oblasti rozumu. U afektů a aktů vůle a jednání je otázka po shodě se skutečností nesmyslná. Humovi z toho plyne oddělení rozumu a vůle. Říká: „*Rozum je a má být jen otrokem afektů, nemůže si nikdy nárokovat jinou úlohu než jim sloužit a být jich poslušen.*“ (Treatise II; 3,3) Rozum hledá prostředky k cílům, které stanovují afekty k dosažení štěstí a vyhnutí se neštěstí. Z toho také prý vyplývá oddělení rozumu a morálky. **Rozum má roz-suzovat fakta, zatímco morálka má říkat, co se má činit.** A dále: mají-li mít morální výpovědi vliv na naše jednání, musejí se obracet k citu, nikoli k rozumu.

Do dějin etiky se zapsal nesmazatelně tzv. **Humovým zákonem**: není možné přejít od popisných výroků (něco je tak a tak, záležitost faktů, rozumu a pravdy) k výrokům prescriptivním/nářizujícím (záležitost citu, moral sense, jde o výroku typu „má být“).

Humův zákon je také tradován pod názvem „**naturalistic fallacy**“ (blíže In.: Ricken, F.: Obecná etika, str. 40-47).

Immanuel Kant (1724-1804)

Zřejmě jeden z nejvýznamnějších filosofů v dějinách vůbec. Téměř po celý život spojený s Kralovcem, kde jeho život tepal přesným a neměnným rytmem každého nového přicházejícího dne. Jeho vklad do dějin filozofie se odehrává především na poli teorie poznání a etiky.

Hlavní dílo: **Kritika čistého rozumu** (1781, dále KČR)

Etické dílo: **Kritika praktického rozumu** (1788, dále KPR); **Základy metafyziky mravů** (1785, dále ZMM)

Nesmazatelně se zapsal do dějin etiky formulací **nepodmíněného příkazu tzv. kategorického imperativu**. Jeho pozice je naprosto kontrární vzhledem k Davidu Humovi. Snažil se ukázat (především v KČR), že empirické v sobě nutně předpokládá neempirické. Je potřeba si vyjasnit základní Kantovy výrazy:

1. **a posteriori** – pocházející ze zkušenosti
2. **a priori** - před zkušeností, zkušenosti předcházející;
3. **transcendentální** (neplést si s transcendentním!!!) - tr. Je takové poznání „*jež se nezabývá předměty, ale způsoby našeho poznání předmětů, pokud má být a priori (neempiricky) možné.*“ (KČR B25).

Čistý rozum analyzovaný, se svými možnostmi a mezemi, v KČR se Kantovi stává v oblasti jednání praktickým čistým rozumem určujícím si svou vůli. Taková čistá motivace, tedy motivace z rozumu,

znamená, že je prostá empirické motivace na základě libosti a nelibosti. Základní formulace otázky (str. 24 KPR): „ *Zde se tedy klade první otázka, zda stačí čistý rozum sám pro sebe k určení vůle, nebo zda může být určujícím důvodem vůle jen jako rozum empiricky podmíněný.* “ (zdůraznil jsem sám)

Kant dospívá k formulaci čistého praktického zákona, bez příměsi empirična: „ *Jednej tak, aby maxima tvé vůle mohla vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství.* “ KPR, str. 50 Taková formulace zákona neobsahuje žádný obsah, **jde pouze o formu. Maximou rozumí Kant subjektivní praktickou zásadu.** Kategorický imperativ je faktem rozumu, je to kategorická praktická věta a priori, což znamená: kategorická, protože je nepodmíněná; praktická, tedy vztahující se k jednání a rozhodování; a priori, protože je odvozena bez zkušenosti.

Čistý rozum je sám pro sebe praktický a dává člověku obecný zákon.

KI v sobě obsahuje následující momenty:

1. ideu obecného zákona (tato idea obecného zákona navazuje na regulativní ideu totality, ke které dospívá v KČR)
2. vztah ke konkrétní praxi pomocí maxim
3. hledisko univerzalizace. Ta se jeví Kantovi jako hlavní znak morality aneb když se ptám: Je to morální? lze převést na „Mohu chtít, aby všichni jednali jako já teď?“.

V ZMM jsou obsaženy i jiné formulace tohoto **nepodmíněného morálního zákona apriori.**

Kant definuje **povinnost** jako jednání pod jménem závazku tohoto zákona, který znamená **nucení** k jednání.

Morální zákon je myšlen jako objektivně nutný jen proto, že má platit pro každého kdo má rozum a vůli.

„... morální hodnota musí být spatřována jedině v tom, že to jednání se děje z povinnosti, tj. pouze kvůli zákonu.“ str. 139

Historický exkurz do dějin etiky učiněný s pomocí D. Huma a I. Kanta se jeví jako zásadní pro veškeré další členění různých pozic v etice. D. Hume je představitelem empiricky zaměřené etiky, která klade důraz na emoce a pocity lidí, rovněž je představitelem **etiky důsledků**, která poměřuje a hodnotí lidské jednání na základě jeho výsledků (důsledků). Pro některé je D. Hume iniciátorem biologického zdůvodnění etiky.

Oproti tomu I. Kant je striktním zastáncem etiky úmyslu, která soudí jednání podle záměru jednajícího. Je silným představitelem racionálního založení etiky, která se opírá pouze o autonomní rozum, jehož hlavní úlohou je usměrňovat emoce. Kantova etika není „radostná“, protože hlavním závazkem člověka je univerzální povinnost odrážející se ve formulaci kategorického imperativu, který nás má s dopomocí rozumu nutit ke správnému jednání.